

international. Recueil des cours 1969. II. T. 127. Leyde, 1970. P. 132; **17.** *Friedmann W.* The Changing Structure of International Law. London, 1964. P. 37; **18.** Ibid; **19.** *Lauterpacht H.* Vol. I The General Works. Cambridge, 1970. P. 9; **20.** *Westlake J.* International Law. Part I. London, 1904. P. 1; **21.** *Lauterpacht H.* Ibid. P. 28; **22.** Ibid. P. 262; **23.** Ibid; **24.** Ibid; **25.** Ibid. P. 265-266; **26.** Ibid. P. 263; **27.** *Cassese Antonio.* International law. Sec. ed. Oxford, 2005. P. 3, 5; **28.** Ibid. P. 6; **29.** Ibid. P. 15; **30.** Ibid. P. 5. **31.** Ibid. P. 16; **32.** Ibid; **33.** Ibid; **34.** Ibid; **35.** Ibid. P. 16-17; **36.** Ibid. P. 17; **37.** Ibid. P. 21; **38.** *Mosler H.* The International Society as a Legal Community // *Academie de droit international. Recueil des cours 1974. IV. T. 140.* Leyde, 1976 P. 19; **39.** Ibid. P. 11-12; **40.** Ibid. P. 12; **41.** Ibid. P. 14; **42.** Ibid. P. 20-21; **43.** Ibid. P. 21; **44.** Ibid. P. 21-22; **45.** Ibid. P. 31; **46.** Ibid; **47.** Ibid; **48.** Ibid; **49.** Ibid. P. 32; **50.** Ibid; **51.** Ibid; **52.** Ibid; **53.** Ibid. P. 33; **54.** Ibid; **55.** Ibid; **56.** Ibid; **57.** Ibid. P. 35; **58.** Ibid; **59.** *Мережко О. О.* Проблеми теорії міжнародного публічного та приватного права. Київ, 2010. С. 27; **60.** *Евигтов В. И.* Международное сообщество и правопорядок. Киев, 1990. С. 38; **61.** Там же. С. 43; **62.** Там же. С. 52; **63.** Там же. С. 59.

Denysov V. N. International Community as a Legal Reality of International Relations

International community being relatively a new category of international relations is characterized by its own peculiarities which make an essential influence on the historical development of these relations including the sphere of relating them by the international law.

Universality of international relations, first of all in the sphere of international economies and in accordance with it universality of the international law in the middle of 19 century became the all-powerful factor known today as globalization. Namely in the conditions of globalization two world were unleashed and overcoming of their results led to the institutionalization of international relations and the law. It assisted to creation of the Organization of United Nations and installation in it's Charter the international order based on the corresponding balance of world war. No doubt, important role in this process belonged to nuclear arms which were a decisive factor of prevention of the war. So, the international community which is also the legal reality plays a determinative role in keeping peace and security and decision of many global problems which may be decided only by common efforts of peoples and states as its participants.

In the conditions of violated balance of world forces that became the result of the break-up of the USSR the common interests of states and peoples connected with proper activities of the international community often and often are given to the interests of separate states and their groups. It leads to chaos in the international relations accompanied by a fall of the authority of international law creating a threat to existence of the Organization of United Nations as the most important instrument of prevention of the third world war.

Key word: *the international community, the international law, the activities of the international community, the crisis of international relations and international law.*

УДК 341.21

І. О. КРЕСІНА,
доктор політичних наук
О. В. КРЕСІН,
кандидат юридичних наук

ПРАВООДАТНІСТЬ НАРОДІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У статті розглядається правоздатність народів як суб'єктів міжнародного права, яка передбачає комплекс прав та обов'язків. Розглядається співвідношення прав

народів і прав людини – як складне питання у контексті дискусії про існування колективних прав людини, що досі комплексно не вирішене, хоча наявна тенденція до їх відокремленого розгляду. Питання щодо кодифікації прав народів розробляється вже майже півстоліття, було предметом ініціатив УРСР, а також міжнародних неурядових форумів та організацій, але поки що знайшло своє вираження лише в Африканській хартії прав людини і народів 1981 р.

Ключові слова: народ, національно-визвольний рух, народний суверенітет, правосуб'єктність народу, права народу.

Кресина И. А., Кресин А. В. Правоспособность народов в международном праве

В статье рассматривается правоспособность народов как субъектов международного права, которая предусматривает комплекс прав и обязанностей. Рассматривается соотношение прав и прав человека – как сложный вопрос в контексте дискуссии о существовании коллективных прав человека, который до сих пор комплексно не решен, хотя имеется тенденция их обособленного рассмотрения. Вопрос о кодификации прав народов разрабатывается уже почти полвека, был предметом инициатив УССР, а также международных неправительственных форумов и организаций, но пока что нашел свое выражение только в Африканской хартии прав человека и народов 1981 г.

Ключевые слова: народ, национально-освободительное движение, народный суверенитет, правосубъектность народа, права народа.

Iryna Kresina, Oleksiy Kresin. The legal capacity of peoples in international law

The article states that the peoples as subjects of international law have own legal capacity, which provides a set of rights and obligations. Considered is the correlation of human and peoples rights – as a complex issue in the context of the debate about the existence of collective human rights comprehensively still not resolved, although existing tendency to their separate consideration. The issue of peoples rights codification had been developed for nearly half a century, was the subject of Ukrainian SSR and international non-governmental organizations and forums initiatives, but still reflected only in the African Charter on Human and Peoples Rights (1981).

Key words: people, national liberation movement, popular sovereignty, the legal capacity of people, the people rights.

У своєму попередньому дослідженні ми присвятили увагу поняттю народу в міжнародному праві. На основі цього ми дійшли висновку про те, що народ можна визначити як: один із первинних суб'єктів міжнародного права, особливий тип людської спільноти, що охоплює все постійне населення на певним чином визначеній території (географічно, адміністративно чи політично виокремленій), має суб'єктивну єдність (стала свідомість своєї соціальної окремішності й зв'язку з територією, особливу ідентичність і волю до її збереження і розвитку), що може спиратися на об'єктивні чинники (спільні історичну традицію, культуру, мову, економічне життя, тривалі особливості соціальної структури, расового, етнічного, конфесійного складу населення території), а також загальні для всієї спільноти інституції чи інші засоби вираження спільних особливостей, солідарності й прагнень, прагне стати окремим суспільством і здатний до самовизначення у формі волевиявлення з метою забезпечення спільного політичного розвитку (в тому числі може самостійно чи разом з іншими народами конституювати націю і державу, формувати засади консти-

туційного ладу, обирати органи влади), є суб'єктом політичного, соціального, економічного і культурного розвитку людства і носієм народного суверенітету (що реалізується через права народу та людини і в демократичних державах може реалізовуватися через національний та державний суверенітет)¹. Ця стаття виступає продовженням нашого дослідження і присвячується правам народів у міжнародному праві.

А. Права народів. У ст. 80 Статуту ООН було вказано на існування (не розкритих) прав народів, а у ст. 1 і 55 проголошено принципи рівноправ'я і самовизначення народів (також у Резолюції ГА ООН «Право народів і націй на самовизначення» 1952 р., Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 р., Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. та ін.).

Першим із прав народів було визнане **право на самовизначення**, що вже не як принцип, а як право зафіксоване у резолюціях ГА ООН № 421 «Проект Міжнародного пакту про права людини і заходи з його імплементації: подальша робота Комісії з прав людини» 1950 р. і № 545 «Включення до Міжнародного пакту чи Міжнародних пактів з прав людини статті про право народів на самовизначення» 1952 р. Воно докладно конкретизоване й уточнене у наступних актах ООН та інших міжнародних організацій і буде предметом окремої нашої розвідки. Похідними від цього права є права народу на вільне встановлення свого політичного статусу та здійснення свого економічного, соціального та культурного розвитку (Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 р., Міжнародні пакти 1966 р., Декларація про принципи міжнародного права 1970 р., Заключний акт НБСЄ 1975 р., Арабська хартія прав людини 1994 р.). У Декларації про неприпустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав 1981 р. суб'єктом права вільно визначати власну політичну, економічну, культурну, соціальну систему стає вже не народ, а держава, але здійснення цих прав має відповідати волі народу відповідної держави. Також похідне від права на самовизначення право колоніального народу (а також народу, що перебуває під іноземною окупацією чи гнітом расистського режиму) на незалежність (резолюції ГА ООН № 2105 (XX) 1965 р., 2189 (XXI) 1966 р., Декларація про неприпустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав 1981) пізніше було поширене на всі народи як право на національну незалежність (Декларація соціального прогресу і розвитку 1969 р., резолюція № 2621 (XXV) 1970 р.), свободу і незалежність (Декларація про принципи міжнародного права 1970 р.).

Право на рівноправ'я народів проголошене у резолюції ГА ООН № 545 1952 р. (див. також Декларацію про принципи міжнародного права 1970 р., Декларацію про встановлення нового міжнародного економічного порядку 1974 р., Заклучний акт НБСЄ 1975 р., Підсумковий документ Віденської зустрічі НБСЄ 1986 р., Декларацію про расу і расові забобони 1978 р.). У резолюції № 554 1952 р. це право розкривається як **право народів несамоврядних територій на статус, рівний з державами**. У Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. це формулюється як окремий і відмінний статус певної визначеної території (зокрема, безпосередньо йдеться про колонії та інші несамоврядні території) від статусу решти території держави до здійс-

нення народом права на самовизначення (тобто несамоврядні території визнаються утвореннями, окремими від метрополії); на народи поширено принцип невтручання у внутрішні справи держав. У Додатковому протоколі (Протокол I) 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р. проголошено право народу, що здійснює боротьбу проти колоніального панування та іноземної окупації і проти расистських режимів, на здійснення свого права на самовизначення, мати владу, що його (народ) представляє, а також власні збройні сили. Значною мірою право на рівноправ'я розкривається через право народу на міжнародну правосуб'єктність.

Право на вільне від дискримінації представництво населення території в центральних законодавчих органах держави на тих самих підставах, що й населення інших територій, рівне з населенням інших територій право громадянства, право на призначення та обрання державних службовців і місцевих державних службовців на загальних підставах, загальне і рівне виборче право, однакові права всіх мешканців держави, повне самоврядування у питаннях внутрішнього законодавства території в усіх справах, що зазвичай не належать до виключної компетенції центрального уряду, які загалом можна визначити як **право народу на рівноправ'я в державах, у складі яких є більш як один народ** (держави, у складі яких є територіальні автономії), були проголошені у резолюції ГА ООН № 567 1952 р. – як такі, що виникають при реалізації права народу на самовизначення у вигляді об'єднання з іншими країнами чи народами в єдину державу. В Декларації соціального прогресу і розвитку 1969 р. проголошено **право народів на рівність і свободу від експлуатації**.

Право народу на встановлення безпосередніх відносин з іншими державами та міжнародними організаціями, а також право укладення, підписання і ратифікації міжнародних договорів, що разом можна визначити як **право на міжнародну правосуб'єктність**, були проголошені у резолюції ГА ООН № 567 1952 р. – як такі, що виникають при реалізації права народу на самовизначення у вигляді створення окремої незалежної держави. А резолюція № 1539 (XV) 1960 р. проголосила право на безпосередню і повноважну участь у роботі ООН та її спеціалізованих установ несамоврядних територій (їх народів) навіть до набуття ними незалежності. Резолюція ГА ООН № 2621 (XXV) 1970 р. переносить це право на національно-визвольні рухи колоніальних народів. Колоніальні народи в їх боротьбі за незалежність визнаються стороною міжнародного конфлікту (резолюція ГА ООН № 2621 (XXV) 1970 р., Додатковий протокол (Протокол I) 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р.).

Право народу на обмеження суверенних прав території в результаті вільно прийнятого власного рішення, свобода від контролю чи втручання уряду іншої держави у діяльність органів влади та в управління територією, право на участь населення в управлінні територією на основі виборчої та представницької системи, право на повне самоврядування у соціально-економічних питаннях, які загалом можна визначити як **право на народний суверенітет**, були проголошені у резолюції ГА ООН № 567 1952 р. – як такі, що виникають при реалізації права народу на самовизначення у вигляді створення окремої незалежної держави (див. також Декларацію про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 р.). Похідним від нього є право колоніальних

народів на свободу від насадження країнами-метрополіями непередставницьких режимів і конституцій у колоніях, проголошене у резолюції ГА ООН № 2189 (XXI) 1966 р.

Право народу на повагу до цілісності його національної території було проголошене у Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 р. У цьому ж акті вказувалося, що при створенні народом окремої незалежної держави це право реалізується у вигляді територіальної цілісності народу і держави. Похідним від нього є право на свободу колоніального народу від систематичної імміграції, переміщення, депортації і переселення корінних мешканців, проголошене у резолюціях ГА ООН № 2105 (XX) 1965 р., № 2189 (XXI) 1966 р., № 2621 (XXV) 1970 р.

Право народів на розпорядження їх природними багатствами і ресурсами було проголошене у Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 р. (див. також Арабську хартію прав людини 1994 р.). У резолюції ГА № 1803 (XVII) «Невід'ємний суверенітет щодо природних ресурсів» 1962 р. це право проголошене основним елементом права народу на самовизначення (також у Міжнародних пактах 1966 р.) і розкривається як право на встановлення правил і умов щодо господарської діяльності на території народу. В Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку 1974 р. було проголошене право народу, що перебуває під іноземною окупацією, іноземним і колоніальним пануванням чи під гнітом апартеїду, на відшкодування і повну компенсацію за експлуатацію, виснаження та шкоду природним та всім іншим ресурсам їх території. У Декларації про неприпустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав 1981 р. суб'єктом права здійснювати суверенітет щодо своїх природних ресурсів стає вже не народ, а держава, але здійснення цих прав має відповідати волі народу відповідної держави.

Право на боротьбу колоніальних народів за здійснення свого права на самовизначення і незалежність, а також на одержання допомоги національно-визвольними рухами від іноземних держав та міжнародних організацій було проголошене резолюцією ГА ООН № 2105 (XX) 1965 р. (див. також резолюцію РБ ООН № 301 щодо Намібії 1971 р., резолюцію ГА ООН № 3314 (XXIX) 1974 р.; у резолюції ГА ООН № 2621 (XXV) 1970 р. – боротьба усіма засобами; у Додатковому протоколі (Протокол I) 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р. – збройна боротьба; у Декларації про неприпустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав 1981 р. – політична і збройна боротьба; у Африканській хартії прав людини і народів 1981 р. та Підсумковому документі Всесвітньої конференції з прав людини 1993 р. (Віденська декларація і програма дій) – за допомогою будь-яких засобів, визнаних міжнародним співтовариством). У Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. воно формулюється ширше – як право всіх народів на спротив і пошук зовнішньої підтримки в умовах протидії держави здійсненню їх права на самовизначення. Резолюція № 2189 (XXI) 1966 р. також заборонила придушення національно-визвольних рухів за допомогою репресивних дій і застосування воєнної сили.

Право народу на збереження і розвиток своєї культури, повагу до неї, в тому числі до її самобутності, було проголошене у Декларації принципів міжнародного культурного співробітництва ЮНЕСКО 1966 р. У Декларації про расу і расові забобони 1978 р. це право поширюється також на цінності народу. В Декларації про неприпустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав 1981 р. воно сформульоване як право народів на національну самобутність і культурну спадщину. В Декларації ООН про права корінних народів 2007 р. було проголошено право всіх народів відрізнитися один від іншого, вважати себе відмінними від інших і користуватися повагою в такій своїй якості.

Право народів на життя у гідних умовах, в умовах свободи і користування плодами соціального прогресу проголошене у Декларації соціального прогресу і розвитку 1969 р.

Право народів на мир було проголошено у Декларації про виховання народів у дусі миру 1978 р. і Декларації про право народів на мир 1984 р.

Право народу на повернення свого надбання, якого він був позбавлений унаслідок грабежу, й на відповідну компенсацію проголошено у Африканській хартії прав людини і народів 1981 р.

Окрім того, виокремлюються **права корінних народів**, які згідно з Декларацією ООН про права корінних народів 2007 р. було проголошено рівними з усіма іншими народами (це буде предметом окремої нашої розвідки).

Б. Обов'язки народів. Першим обов'язком народу, проголошеним у міжнародному праві, стало поширення культури і освіти та співробітництво з іншими народами в цій сфері (Декларація принципів міжнародного культурного співробітництва ГА ЮНЕСКО 1966 р.). У Декларації соціального прогресу і розвитку 1969 р. проголошено також обов'язок народів сприяти соціальному прогресу.

В. Співвідношення прав народів і прав людини. Це питання є частиною дискусії про існування колективних прав людини. Ще на восьмій сесії Комітету з прав людини ООН при підготовці пактів про права людини 1966 р. було досягнуто згоди щодо можливості у майбутньому розробки загальної декларації прав народів на зразок Загальної декларації прав людини. Одним з перших актів у цій сфері став «Середньотерміновий план ЮНЕСКО на 1984–1989», схвалений резолюцією ГА ЮНЕСКО у 1983 р. (4XC/2), у якому права народів було визнано окремою групою колективних прав, хоча й тісно пов'язаною з індивідуальними правами людини, що разом з ними становлять «два аспекти єдиної дійсності», проголошено неможливість реалізації індивідуальних прав поза правами народу, обмеження прав народу правами людини та інших народів. Прагнення ЮНЕСКО визначити права народів як універсальні й колективні (й таким чином нібито посилити повноваження недемократичних держав, зменшивши роль індивідуальних прав людини, а також зробити міжнародне право менш дієвим через поширення непевних понять, поставити під сумнів суверенітет і територіальну цілісність держав) стало однією з причин виходу США та Великої Британії з цієї організації у середині 80-х років ХХ ст.² Це питання спеціально розглядалося на міжнародній зустрічі експертів, організованій ЮНЕСКО у 1989 р., результатом якої була «Підсумкова доповідь і рекомендації». Вони вказали на: нетотожність прав

народів і прав держав; конфлікт між принципами самовизначення народів та суверенності й територіальної цілісності держав у неколоніальних державах; неприпустимість виведення прав народів з індивідуальних прав людини, самостійність, хоча й взаємопов'язаність цих понять; динамічність становлення концепту прав народів; права народів не виправдовують недемократичні дії держав щодо індивідів. Перспективи подальшого розвитку прав народів, на думку експертів, полягають у визначенні прав на: внутрішнє самовизначення, особливо на демократичні форми правління, на безпечне навколишнє середовище та мир³.

ООН дотримувалася менш категоричної позиції: Декларація про право на розвиток 1986 р. оперувала поняттям «права людини народів», пов'язувала концепції прав людини і прав народів. Але Декларація про права корінних народів 2007 р. проголосила наявність колективних прав корінних народів (та народностей), як однієї з категорій народів, поряд з індивідуальними правами осіб, які до них належать.

Г. Кодифікація прав народів. Перша спроба кодифікації – Загальна декларація прав народів – є актом рекомендаційного характеру, її ухвалено у 1976 р. на Алжирській конференції національно-визвольних рухів, вона проголошує права народів на: існування (в тому числі повагу до своєї національної і культурної ідентичності, мирне володіння своєю територією, цілісність), політичне самовизначення (в тому числі на визначення свого політичного статусу, спротив колоніальному пануванню і расистським режимам, демократичне представництво правління), економічний розвиток (природні багатства і ресурси, їх повернення і компенсацію, участь у науковому і технічному прогресі, справедливий міжнародний обмін), культуру (в тому числі користування своєю мовою, свої художні, історичні та культурні багатства, свободу від інокультурних впливів), навколишнє середовище і спільні ресурси та ін.⁴ Вона стала основою розробки Африканської хартії прав людини і народів 1981 р., прийнятої Організацією Африканської Єдності, що вперше передбачила механізм, що гарантує здійснення комплексу прав народів – створення Африканської комісії з прав людини і народів. До попереднього порядку денного 42–44 сесій ГА ООН у 1987–1989 рр. делегацією УРСР вносився проект резолюції «Сприяння загальному визнанню та повазі прав народів, їх рівноправ'я та гідності», але його було відкликано через брак підтримки з боку інших делегацій⁵. У 1988 р. на Другій конференції юристів країн Азії й Тихого океану, скликаній Міжнародною асоціацією юристів-демократів, було ухвалено Азіатсько-тихоокеанську декларацію прав людини індивідів і народів.

У 1976 р. у Римі (Італія) було створено міжнародний громадський Постійний трибунал народів, що розглядав справи про права народів у Західній Сахарі, Аргентині, Еритреї, Філіппінах, Афганістані та ін. Засновані Міжнародний фонд захисту прав і звільнення народів та Міжнародна ліга захисту прав і звільнення народів⁶.

На основі здійсненого нами дослідження вважаємо за можливе зазначити, що народи як суб'єкти міжнародного права мають власну правоздатність, яка передбачає комплекс прав (на самовизначення, рівноправ'я, міжнародну правосуоб'єктність, народний суверенітет, повагу до цілісності їх національної

території, розпорядження їх природними багатствами і ресурсами, боротьбу колоніальних народів за здійснення свого права на самовизначення і незалежність, одержання допомоги національно-визвольними рухами від іноземних держав та міжнародних організацій, збереження і розвиток своєї культури, повагу до неї, в тому числі до її самотності, життя у гідних умовах, в умовах свободи і користування плодами соціального прогресу, мир, повернення свого надбання, якого народ був позбавлений унаслідок грабежу, й на відповідну компенсацію; також виокремлюються права корінних народів) та обов'язків (поширення культури і освіти та співробітництво з іншими народами в цій сфері, сприяння соціальному прогресу). Співвідношення прав народів і прав людини є складним питанням у контексті дискусії про існування колективних прав людини й досі комплексно не вирішене, хоча наявна тенденція до їх відокремленого розгляду. Питання щодо кодифікації прав народів розробляється вже майже півстоліття, було предметом ініціатив УРСР, а також міжнародних неурядових форумів та організацій, але поки що набуло вираження лише в Африканській хартії прав людини і народів 1981 р.

1. *Кресіна І. О., Кресін О. В.* Народ як суб'єкт міжнародного права // *Правова держава.* – 2016. – Вип. 27. С. 193–194; 2. *Summers J.* Peoples and international law. – 2nd ed. Leiden: Brill, 2014; 3. *Study of the Concept of the Rights of Peoples*, convened by UNESCO. Paris 27–30 November 1989, SHS-89/CONF.602/7, para. 22–23. URL : <http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000851/085152eo.pdf> 4. *Всеобщая декларация прав народов* // А. П. Мартыненко *Права народов в современном международном праве.* Киев, 1993. С. 142–145; 5. *Мартыненко А. П.* *Права народов в современном международном праве.* Киев, 1993. – С. 87; 6. Там само. С. 90–92.

Iryna Kresina, Oleksiy Kresin. The legal capacity of peoples in international law

The article states that the peoples as subjects of international law have own legal capacity, which provides a set of rights (to self-determination, equality, international personality, popular sovereignty, respect for the integrity of the national territory, ordering their natural wealth and resources, the struggle of colonial peoples for exercising their right to self-determination and independence, receiving aid national liberation movements from foreign states and international organizations, preservation and development of their culture and respect for it, including its identity, a life in dignity, in freedom and use the fruits of social progress, peace, the return of its property, which people was denied because of robbery, and to adequate compensation; also distinguished are the rights of indigenous peoples) and obligations (dissemination of culture and education and cooperation with other peoples in this field, social progress promotion). Considered is the correlation of human and peoples rights – as a complex issue in the context of the debate about the existence of collective human rights comprehensively still not resolved, although existing tendency to their separate consideration. The issue of peoples rights codification had been developed for nearly half a century, was the subject of Ukrainian SSR and international non-governmental organizations and forums initiatives, but still reflected only in the African Charter on Human and Peoples Rights (1981).

Key words: *people, national liberation movement, popular sovereignty, the legal capacity of people, the people rights.*